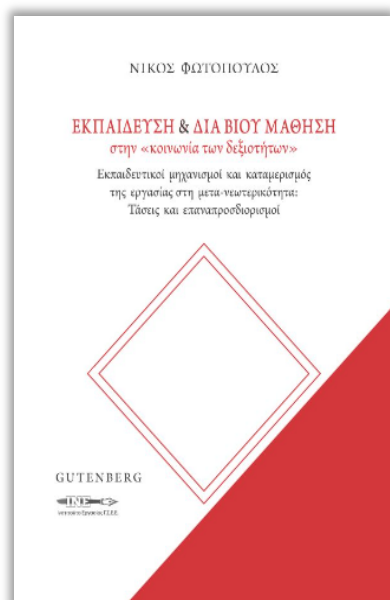

Χρήστος Γούλας

Γενικός Διευθυντής Ινστιτούτου Εργασίας της ΓΣΕΕ

Λέκτορας του Πανεπιστημίου Neapolis Pafos, Cyprus

Νίκος Φωτόπουλος (2023). «Εκπαίδευση και Διά βίου Μάθηση στην «Κοινωνία των Δεξιοτήτων»: εκπαιδευτικοί μηχανισμοί και καταμερισμός της εργασίας στη μετα-νεωτερικότητα: τάσεις και μετασχηματισμοί», Εκδόσεις: Gutenberg-INE/ΓΣΕΕ

Το βιβλίο του Νίκου Φωτόπουλου, Αναπληρωτή Καθηγητή Κοινωνιολογίας στο Τμήμα Κοινωνικής και Εκπαιδευτικής του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου, αποτελεί μια ουσιαστική τομή στο πεδίο της κριτικής κοινωνιολογίας της εκπαίδευσης και της εκπαιδευτικής πολιτικής η οποία έρχεται να προτείνει μια συνεκτική συνολική ανάγνωση των σχέσεων μεταξύ εργασίας και γνώσης, παραγωγής και μάθησης, εντάσσοντάς τες σε ένα προσδιορισμένο και αναγνώσιμο ιστορικό συνεχές. Κι αυτό γιατί, ειδικότερα στις μέρες μας, έχουμε μεγάλη ανάγκη τόσο από διαλεκτικές συνθέσεις στο πεδίο του επιστημονικού διαλόγου όσο και από κριτικές αναπλαισιώσεις των μεγάλων θεωρητικών αφηγήσεων, στοιχεία που συγκροτούν και χαρακτηρίζουν την έρευνα του Ν. Φωτόπουλου σε όλο της το εύρος.

Ιδιαίτερα την περίοδο που διανύουμε οφείλουμε να διεκδικήσουμε αλλά και να αναπτύξουμε με μεγαλύτερο σθένος έναν θεωρητικό λόγο για την εκπαίδευση και τη Δια

βίου Μάθηση ο οποίος να μην υποκαθιστά τα εμπειρικά δεδομένα, αλλά αντίθετα να εγγυάται την εσωτερική τους συνοχή και εγκυρότητα και, κυρίως να μην συμβιβάζεται με μια εννοιολογικά ισχνή και μονομερώς εμπειριοκρατική προσέγγιση στην κοινωνική έρευνα. Για αυτούς τους λόγους και πριν οτιδήποτε άλλο αναφερθεί, θέλω να επισημάνω που η ερευνητική δουλειά του Φωτόπουλου μοιάζει να μάς επανασυνδέει με μεγάλα κοινωνικά ζητήματα και με δύσκολες ιστορικές απαντήσεις, ωθώντας μας σε έναν κριτικό αναστοχασμό που συχνά μπορεί και να αποδεικνύεται ιδιαίτερα επίπονος.

Το βιβλίο του Φωτόπουλου είναι «Δύσκολο». Όχι από την άποψη της επιλογής των εκφραστικών μέσων ή της συντακτικής δομής. Το αντίθετο αφού, εντυπωσιαζόμαστε και από την σαφήνεια του λόγου αλλά και από την περίτεχνη απλότητα της οργάνωσης του κειμένου. «Δύσκολο», από την άποψη του ότι το περιεχόμενό του δεν προσφέρεται για γρήγορες διαγώνιες αναγνώσεις και ούτε εφαρμόζει πρακτικές εξοικονόμησης στην ανάλυση των εννοιών και του θεωρητικού λόγου. «Δύσκολο» όμως και για έναν παραπάνω λόγο: γιατί δεν παρακάμπτει τις εννοιολογικές αντιθέσεις, τις εσωτερικές αντιφάσεις αλλά και τους διαλεκτικούς συσχετισμούς στην ιστορική τους διάσταση, που ενέπνευσαν την κριτική θεώρηση των εκπαιδευτικών φαινομένων τους τελευταίους δύο αιώνες: την εκπαίδευση ως κυρίαρχο ιδεολογικό μηχανισμό αναπαραγωγής αλλά και ως διεργασία άμβλυνσης των ανισοτήτων, την τυπική σχολική γνώση ως κυρίαρχο πολιτισμικό κώδικα αλλά και ως εργαλείο κοινωνικής συμπερίληψης.

Διαβάζοντας κριτικά αλλά και εμπριθώς το εν λόγω βιβλίο θα ήθελα να επισημάνω 3 σημαντικές «οριζόντιες διαστάσεις» οι οποίες στη δική μου θεώρηση, αποτελούν στοιχεία πρωτότυπης συμβολής στην υπάρχουσα γνώση και εμπειρία.

α) Η πρώτη διάσταση που θα ήθελα να επισημάνω είναι αυτή της παρτίδας ενός εννοιολογικού παιχνιδιού που παραπέμπει στο σκάκι, παρτίδα που μοιάζει να οργανώνει ο Νίκος Φωτόπουλος σε όλο το βιβλίο. Οι κανόνες της παρτίδας είναι απλοί: καμιά έννοια δεν μπορεί να κινητοποιηθεί χωρίς το προηγούμενο και επιστάμενο «έλεγχο» των ιστορικών και θεωρητικών της καταβολών. Για παράδειγμα δεν αρκεί μια απλή γενική επίκληση της έννοιας της μετανεωτερικότητας προκειμένου να τοποθετηθούν αυτόματα στην ιστορική τους σειρά οι πολύπλευρες διεργασίες ανάδυσης του πεδίου της «δια βίου μάθησης». Η μετανεωτερικότητα αν όντως αποτελεί προϊόν ιστορικής μετάβασης και σύνθετου κοινωνικού μετασχηματισμού, είναι αναγκαίο να ιδωθεί μέσα από το προηγούμενο έλεγχο των όρων και των ορίων που συγκροτούν την ίδια την νεωτερικότητα ως έννοια. Κατά τρόπο ανάλογο, η 4^η βιομηχανική επανάσταση, θα ήταν όρος κενός νοήματος αν δεν επιστρέφαμε

πρώτα στην εξέταση των συνθηκών που μετέτρεψαν την απλή εκμηχάνιση της παραγωγής τον 19^ο αιώνα, από τεχνολογική τάση, σε επανάσταση με κοινωνικό και οικονομικό αλλά και πολιτισμικό περιεχόμενο. Παρομοίως, αν επικαλούμαστε τους ιστορικούς μετασχηματισμούς των εκπαιδευτικών συστημάτων. Να αναλογιστούμε, για παράδειγμα, την περίπλοκη σχέση μεταξύ εκπαίδευσης, εργασίας και επαγγελματικής κατάρτισης, η οποία δεν υπήρξε ποτέ μονοδιάστατη, συνεχής και προβλέψιμη και η οποία, περισσότερο και συχνότερα, οριοθετούσε ένα πεδίο κοινωνικών ανταγωνισμών και αντιθετικών διεκδικήσεων, παρά μια συστημικά οργανωμένη και ρυθμισμένη σχέση. Σε όλα τα παραπάνω παραδείγματα, κάθε φορά που επιχειρούμε να ανασύρουμε με ευκολία ένα κλασικό εννοιολογικό πασπαρτού, ο Νίκος Φωτόπουλος ως «άλλος» έμπειρος σκακιστής-δάσκαλος μας ζητά να παραιτηθούμε από την ευκολία μας και να παίξουμε το κομμάτι που αγγίξαμε μέχρι τέλους, εκτιθέμενοι στο σύνολο των επιπτώσεων που φέρει η κάθε θεωρητική επιλογή. Υπό την έννοια αυτή, η χρήση και η αξιοποίηση κάθε εννοιολογικού προσδιορισμού τεκμηριώνεται σε σοβαρά αλλά και ισχυρά μεθοδολογικά αλλά και θεωρητικά θεμέλια.

β) Η δεύτερη διάσταση που απαιτείται να αναδειχθεί είναι αυτή της δημιουργικής κριτικής στην σύγχρονη πολιτική οικονομία της δια βίου μάθησης ή την σύγχρονη πολιτική οικονομία των δεξιοτήτων. Ο συγγραφέας στο μεγαλύτερο μέρος του βιβλίου επιδίδεται σε μια συστηματική προσπάθεια επανασυνάρμωσης των σχέσεων παραγωγής και αναπαραγωγής που θα μπορούσαν να χαρακτηρίζουν μια σύγχρονη εκδοχή του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής σε σχέση με την εκπαίδευση. Και εδώ να σημειώσω ότι η σταδιακή ιστορική ανάδυση ενός ενιαίου πεδίου για την δια βίου μάθηση που να συμπεριλαμβάνει τόσο την τυπική, όσο και την μη τυπική εκπαίδευση αλλά και την άτυπη μάθηση, μοιάζει να ολοκληρώνεται ερήμην μιας τέτοιας αναγκαίας συνολικής θεώρησης. Έτσι βρισκόμαστε αντιμέτωποι με μια σχετική αμηχανία ως προς τα εργαλεία που χρησιμοποιούμε για την κριτική απέναντι στην ίδια την έννοια της δια βίου μάθησης, μιας και τα περισσότερα από αυτά είναι προσαρμοσμένα και σταθμισμένα για την ανάλυση των τυπικών εκπαιδευτικών συστημάτων ενσωματώνοντας δύσκολα τη διάσταση της μη τυπική εκπαίδευσης και άτυπης μάθησης. Με τα καθιερωμένα εργαλεία ίσως να καταφέρνουμε να αναλύσουμε διακριτά και με επάρκεια τα τυπικά εκπαιδευτικά συστήματα, αλλά ακόμη δυσκολευόμαστε με την μη τυπική εκπαίδευση και την επαγγελματική κατάρτιση. Μας λείπει η συλλογική και συνολική σύλληψη των δυναμικών σχέσεων που διαμορφώνουν ένα ενιαίο πεδίο για τη δια βίου μάθηση. Κατά συνέπεια η δεύτερη σημαντική συμβολή του βιβλίου λοιπόν είναι ότι ανασυστήνει μια τέτοια πολιτική οικονομία, προκειμένου να την καταστήσει στη συνέχεια αντικείμενο αναλυτικής κριτικής. Οι αναφορές στον καταμερισμό

εργασίας και στους τρόπους οργάνωσης της παραγωγής, η επιμέτρηση των συνεπειών της παγκοσμιοποίησης και η προβληματική των νέων «κοινωνικών συμβολαίων» στην μετάβαση προς την 4^η βιομηχανική επανάσταση, αποτελούν κάποια από τα επιμέρους συστατικά αυτής της «κρυφής πολιτικής οικονομίας» της δια βίου μάθησης η οποία καθορίζει σε μεγάλο βαθμό τις κοινωνικές σχέσεις παραγωγής και αναπαραγωγής στην μετα-νεωτερικότητα. Επί της ουσίας ο συγγραφέας μας τονίζει με πολλούς τρόπους ότι αν δεν καταφέρουμε να διαμορφώσουμε τους όρους της συνολικής πρόσληψης αυτών των σχέσεων, δεν θα μπορέσουμε ποτέ να ασκήσουμε συνεπή κριτική στους πολιτικούς και κοινωνικούς όρους συγκρότησής τους, αλλά ούτε και στις δημόσιες πολιτικές που αυτές θεμελιώνουν.

γ) Η τρίτη οριζόντια διάσταση που θα επισημάνω - ενδεχομένως και ως την πιο επιδραστική - είναι αυτή της θεωρητικής συνεκδοχής μεταξύ εκπαιδευτικών πολιτικών και εκπαιδευτικών πρακτικών. Ειδικότερα, στο πεδίο της δια βίου μάθησης, δεν έχουμε συνηθίσει να αναλύουμε με τρόπο διαυγή και αναλυτικό τις εντατικές συνδέσεις ανάμεσα στο μακροεπίπεδο των εκπαιδευτικών πολιτικών και το μικροεπίπεδο των εκπαιδευτικών πρακτικών. Το σύννηθος είναι η μια κατηγορία απλά να υπονοεί την ύπαρξη της άλλης και να διατηρούνται σαφή και ξεκάθαρα τα όρια ανάμεσα στις δυο κατηγορίες. Το πρόβλημα προκύπτει όταν μια νέα κατηγορία έρχεται να διεμβολίσει συγχρόνως και τα δυο επιμέρους πεδία τόσο των εκπαιδευτικών πολιτικών όσο και των πρακτικών, δυσκολεύοντας έτσι την κριτική τους ανάλυση. Νομίζω πως μια τέτοια περίπτωση είναι η έννοια των «δεξιοτήτων». Από την μια πρόκειται για κατηγορία πρακτικής περιγραφής «μαθησιακών αποτελεσμάτων» η οποία λειτουργεί στο πεδίο της καθημερινής εκπαιδευτικής πρακτικής, από την άλλη όμως, εμφανίζεται και ως η ελάχιστη νοηματοδοτημένη μονάδα δόμησης των μαθησιακών περιεχομένων, διάσταση που την εντάσσει και στο πεδίο των εκπαιδευτικών πολιτικών.

Θεωρώ ότι αυτό ακριβώς είναι και το ειδοποιό εννοιολογικό χαρακτηριστικό που καθορίζει και τη δυναμική της έννοιας των «δεξιοτήτων». Θεωρώ η έννοια των δεξιοτήτων είναι αυτή η οποία μας επιτρέπει στην πραγματικότητα να διασυνδέουμε τις επιμέρους περιοχές του πεδίου της δια βίου εκπαίδευσης, τυπικής, μη τυπικής και άτυπης, κωδικοποιώντας με έναν κοινό και συμβατό τρόπο την μαθησιακή εμπειρία. Από αυτή την άποψη θεωρώ ότι οι δεξιότητες είναι ένα όχημα μεταφοράς της κοινωνικής εμπειρίας και διακίνησης της κοινωνικής μαθησιακής εμπειρίας μεταξύ εκπαιδευτικών συστημάτων και συστημάτων μη τυπικής εκπαίδευσης καθώς και άτυπης μάθησης. Ωστόσο, είναι αλήθεια ότι συχνότερα βρισκόμαστε αντιμέτωποι με θεωρήσεις που προκρίνουν περισσότερο λογικές αντιπαράθεσης παρά διασύνδεσης, με κλασικότερη αυτή την αντίθεση μεταξύ γνώσεων και δεξιοτήτων.

Ο Νίκος Φωτόπουλος στην κοινωνιολογική του συλλογιστική, αντιμετωπίζει κριτικά και διαλεκτικά το ζήτημα των δεξιοτήτων θεωρώντας ότι το «μικρό» των εκπαιδευτικών πρακτικών και το «μεγάλο» των εκπαιδευτικών πολιτικών, όχι μόνο μπορούν αλλά οφείλουν να αναλυθούν από κοινού και συγχρόνως. Χαρακτηριστικότερο, δε, παράδειγμα εφαρμογής αυτής της λογικής είναι τα όσα ο συγγραφέας αναπτύσσει γύρω από την πρόσληψη της έννοιας των «μαθησιακών αποτελεσμάτων» αλλά και τις αμφισημίες που αυτή εμπεριέχει. Έτσι, αντί της εύκολης και ίσως απλοϊκής αντιπαράθεσης μεταξύ γνώσεων και δεξιοτήτων, μας προτείνει μια συγκροτημένη κριτική ανάλυση των πολιτικών, αλλά και πρακτικών σχέσεων που τις συνδέουν μεταξύ τους, αλλά και των «συνεπειών» που αυτές ενδέχεται να επιφέρουν αν δεν ληφθούν υπόψη μιας σειρά από αναγκαίες και επιβεβλημένες «διαμεσολαβήσεις».

Κατά την προσωπική μου κρίση, θεωρώ πως έχουμε στα χέρια το πρώτο μέρος ενός συνολικότερου έργου για τη γνώση, την οικονομία της και τις κοινωνικές σχέσεις παραγωγής της, στις σύνθετες και περίπλοκες εποχές που ανοίγονται μπροστά μας. Ένα έργο που θα είχε ενδιαφέρον να διεισδύσει με την ίδια κριτική αναλυτική διάθεση και σε έννοιες οι οποίες δεν εντοπίζονται ακόμη εύκολα στο γεμάτο πρακτικότητες πεδίο της δια βίου μάθησης. Έννοιες όπως της ισότητας, της εξουσίας, της ιδεολογικής ηγεμονίας, του κοινωνικού ανταγωνισμού, των αντιστοιχιών και αναντιστοιχιών κ.α. Υπό την έννοια αυτή περιμένουμε ακόμα περισσότερα από τον ακαδημαϊκό δάσκαλο, ερευνητή και συγγραφέα Νίκο Φωτόπουλο, αφού εκτός του ότι αναμόχλευσε κρίσιμα ζητήματα στο πεδίο της εκπαίδευσης και της δια βίου μάθησης, επαναπροσδιόρισε τους όρους μιας εξαιρετικά επιδραστικής δυναμικής στον επιστημονικό, εκπαιδευτικό και κοινωνικό στοχασμό.